

Зберігання якісної визначеності системи землекористування можливе, як вже зазначалося, за допомогою *управління*, яке сприяє переходу системи у стан, найбільш близький до заданого. Суттю процесу *управління* є подолання опору інерції статичної структури або виникаючого протиріччя між стійкістю і мінливістю нових зв'язків системи, тому *управління можна вважати головним засобом (знаряддям) організації*. Вона спрямована на створення системної упорядкованості об'єкта, а управління переборює опір у процесі взаємодії системи, неузгодженість дійсного і заданого станів. Таким чином, управління як атрибут системи регулює упорядкування, доводить його до оптимального стану. Заданий стан, до якого прагне система, становить її ціль. Реалізація цього стану в економічних системах стає можливою завдяки інтересам, які є мотивованою моделлю для певних дій. Відображення процесу, що випереджає досягнення системою заданого стану, характеризує динамічну функцію організації, яка розвиває початкову систему до заданої [1].

Основні функції організації (структурна, динамічна, регуляційна) такої функціонально-економічної й екологічної системи як землекористування, в єдності із земельним устроєм як структурою землекористування, можуть бути розглянуті у зв'язку з розкриттям головних принципів теорії організації.

Наукові основи оптимізації відносин між суспільством і природою виходять із необхідності встановлення збалансованого співвідношення між використанням, поліпшенням і консервацією природного середовища, організації раціональної експлуатації потенційних можливостей, тенденцій і закономірностей, закладених у самій природі.

Література

1. Андришин М.В., Магазинчиков Т.П. Эффективность организации использования земельных ресурсов. – Львов: Вища шк., 1981. – 172 с.
2. Круть И.В., Забелин И.М. Очерки истории представлений о взаимоотношении природы и общества. – М.: Наука, 1988. – 414 с.
3. Растрьгин Л.А. Современные принципы управления сложными объектами. – М.: Сов. радио, 1980. – 264 с.
4. Сохнич А.Я. Екологічні аспекти землекористування. – Львів: НВФ "Українські технології", 1998. – 44 с.
5. Сохнич А.Я. Оптимізація землекористування в умовах реформування земельних відносин. – Львів: "Українські технології", 2000. – 108 с.

УДК 330.322.5 К.В. Ілляшенко – Таврійська державна агротехнічна академія ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ЗА УМОВ ІНВЕСТУВАННЯ В АГРОЕКОЛОГІЮ

Зроблено аналіз екологізації сільського господарства в країнах ЄС. Висвітлено основні екологічні проблеми у вітчизняних підприємствах АПК. Проаналізовано вплив інвестицій в екологію на європейські перспективи сільського господарства України.

Ключові слова: екологія, ЄС, сільське господарство, інвестиції.

The European prospects of an agriculture of Ukraine under conditions of investment in agrarian ecology

In article the analysis of environmental dimension of an agriculture in the countries of EU is made. The basic environmental problems in the domestic agricultural enterprises are covered. The influence of the environmental investments on the European prospects of an agriculture of Ukraine is analysed.

Keywords: ecology, EU, agriculture, investments.

Вступ

У 1990-ті роки охорона навколишнього середовища стала пріоритетним напрямком політики розвинутих держав. Виникла ціла галузь економіки, що орієнтована на екологічно чисті товари і послуги. Ця галузь стає важливим чинником світової геополітики. У законодавства багатьох країн світу вже включені вимоги щодо дотримання норм екобезпеки і підвищення екологічних показників.

Світ прийшов до усвідомлення того, що пора, щонайменше, почати компенсувати ту шкоду, яка була завдана природі протягом останніх ста років нестримним зростанням промислового виробництва. Тому найбільші зусилля зараз спрямовані у сферу зведення до мінімуму згубного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище і на збереження екологічного балансу.

У цивілізованому світі турбота виробника про навколишнє середовище стала правилом гарного тону. З кожним роком збільшується кількість компаній, екологічна політика яких стає однією з основних частин корпоративної стратегії. До того ж вкладення в екологію автоматично підвищують ринкову вартість компанії, її інвестиційну привабливість.

Наслідки недостатньої уваги до проблеми можуть бути катастрофічними для країни, як в соціальному, так і в економічному плані. Особливо тривожить те, що деградація природного середовища в сільському господарстві може виявитися незворотною. Деградація сільськогосподарських угідь і забруднення ґрунтових вод шкідливими хімікатами погіршують якість продуктів харчування і питної води, та, як наслідок, впливають на здоров'я населення. Нераціональне використання мінеральних і живих ресурсів землі призводить до їх виснаження.

Теоретичною основою проведеного дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних авторів з питань оцінки інвестицій та екології: Ю.Ф. Бриггема (E.F. Brigham), Г.В. Бромберга, С.В. Валдайцева, Л.К. Гапенські (L.C. Gapenski), Р.Е. Келлі (R.E. Kelley), А.М. Козирєва, Б.Б. Леонтьєва, В.В. Ковальова, Н.В. Линніка, А.Г. Саннікова та інших. Так, наприклад, на думку Девіда Брекстоуна, фахівця з проблем екології Гарвардської школи бізнесу, регулярність проведених екологічних заходів може вважатися одним із критеріїв зрілості бізнесу.

Постановка завдання

Зараз, коли Україна чітко визначила курс на євроінтеграцію, важливо розглянути питання перспективи сільського господарства за нових умов. Згідно зі Спільною сільськогосподарською політикою ЄС (ССП), до сільсько-

господарського виробництва і його продукції ставлять дуже суворі екологічні вимоги. Мета нашого дослідження – простежити за європейськими тенденціями екологізації АПК та проаналізувати перспективи українського сільського господарства, а також визначити, який вплив на цей процес можуть здійснити інвестиції в агроекологію.

Основна частина. Історично, сільськогосподарська політика завжди була спрямована на збільшення продуктивності. Ефективне і конкурентоспроможне сільське господарство було офіційною метою аграрної політики всіх держав Європи протягом останніх десятиліть. Процеси інтенсифікації і спеціалізації – це певною мірою реакція на загальний економічний розвиток і технологічні зміни. А ось охорона навколишнього середовища не була предметом першорядної уваги до 80-х рр. XX ст.

Введення нових сільськогосподарських технологій у поєднанні зі стимулюванням модернізації та інтенсифікації сільського господарства за допомогою європейської сільськогосподарської політики привели в ЄС до величезних змін в управлінні сільським господарством і до зростання рівня його продуктивності. Однак винятковий успіх ССП у забезпеченні модернізації і підвищенні продуктивності призвів до трьох негативних наслідків:

- дедалі більшого відхилення сільського господарства від природних процесів, внаслідок чого відбувався негативний вплив на екологію;
- збільшення надлишків основних сільськогосподарських продуктів;
- постійно зростаючих бюджетних витрат (до двох третин усього бюджету ЄС).

На початку 90-х років черговий раз коригувалася ССП ЄС і названі чинники вперше зумовили включення органічного землеробства (спосіб сільськогосподарського виробництва, при якому заборонено використання синтетичних агрохімікатів, а також методів генної інженерії) до її програми з відповідним фінансуванням. Одночасно були прийняті законодавчі акти, що визначили юридичний статус цього сектора.

Процес приголомшуючого росту органічного сільського господарства відбувався на тлі радикальних геополітичних змін у світі і в Європі 90-х рр. XX ст. і був зумовлений впливом цілого ряду чинників. Але первинною була зростаюча увага споживачів до екологічної безпеки продуктів харчування і негативного впливу індустріального землеробства на навколишнє середовище.

Органічне землеробство вписується в критерії нової ССП ЄС, тому що воно одночасно символізує збереження традиційного сільського укладу із сімейними фермами і приваблює із соціально-культурної точки зору. Знімається проблема реалізації продукції і не загрожує надвиробництво, що також вигідно для ЄС у цілому.

Ринок органічної продукції щорічно зростає, попит випереджує пропозицію при більш високих цінах. Вагомим стимулом є прямі дотації на конверсію і наступний розвиток органічних ферм. Вони варіюють за країнами і за видами культур, досягаючи 500-1500 євро/га за рік. У сполученні з премією субсидії підвищують шанси на виживання дрібних сімейних ферм [1].

Основною міждержавною угодою, яка регламентує якість і безпеку продовольства у світі, у тому числі у сфері міжнародної торгівлі, є Codex Ali-

mentarius. Він був розроблений Всесвітньою організацією охорони здоров'я і прийнятий ще в 1962 р. За минулі 40 років базові принципи Кодексу були доповнені або уточнені в 4000 стандартів, рекомендацій і методик для всього спектру проблем (специфіка окремих видів продуктів, гігієна, етикетування, харчові добавки, залишковий вміст пестицидів і т.ін.). Однак за останні 25-30 років у Європі постійно зростає відсоток споживачів, незадоволених своїм харчуванням з погляду його корисності і безпеки.

Відповідно до нової аграрної політики ЄС, екологічні порушення в сільському господарстві Європи суперечать основним цінностям європейської культури. Тому екологізація землеробства – генеральна лінія розвитку сільського господарства в країнах Європейського Союзу на найближчі десятиріччя. Для досягнення цієї мети передбачено цілий комплекс політичних, економічних, технологічних і екологічних заходів. Одним з найважливіших напрямків є зниження антропогенного навантаження на агроландшафти, що одночасно дасть змогу частково вирішити проблему надвиробництва продукції рослинництва [2].

У країнах ЄС до сільського господарства є такі агроекологічні вимоги:

- чисте повітря;
- чиста вода;
- збереження природних екосистем;
- створення буферних смуг природної рослинності по границях полів, ферм, уздовж доріг, каналів і ін.;
- забезпечення умов для місцевих осілих і перелітних птахів;
- естетична привабливість пейзажів;
- збереження природних пам'яток, місць відпочинку та їхній розвиток;
- охорона ґрунтів і їхньої родючості;
- запобігання повеням, лісовим пожежам й іншим стихійним лихам.

Уряди країн Євросоюзу пропагують відповідальне ставлення до природних екосистем і їхнє збереження, тому активно фінансують природоохоронні заходи.

На черговій зустрічі міністри сільського господарства ЄС ухвалили рішення з 2005 р. скасувати більшість субсидій фермерам. Розмір дотацій, що залишились, тепер буде прямо залежати не від кількісних чинників (наприклад, кількість оброблюваної землі або голів худоби), а від якості продукції. До того ж, у тексті реформи відзначено, що субсидії скоротяться на 25 % у випадку, якщо фермерські господарства будуть порушувати екологічні норми, правила утримання тварин, стандарти якості при виготовленні продуктів харчування і законодавство з охорони праці. Тобто, тепер основною умовою одержання сільськогосподарських субсидій у ЄС стає дотримання високих стандартів і екологічність виробництва [3].

Водночас, питання охорони довкілля залишаються другорядними при формуванні стратегії діяльності абсолютної більшості вітчизняних підприємств. Основна причина полягає у несприятливих фінансових умовах, в яких перебуває більшість аграрних підприємств України, а охорона довкілля традиційно пов'язана зі значними витратами. У поєднанні з недостатньо високою екологічною культурою це призводить до того, що ціною економічно-

го зростання є деградація довкілля і створення умов, несумісних з незалежною якістю життя і здоров'я населення.

Сільськогосподарське використання земельних ресурсів України є надмірно високим. Розорано 56,7 % загальної території країни. Для порівняння: середній показник у країнах ЄС становить 25,6 %, а у високорозвинутих країнах у цілому – 11,8 %.

Спостерігається катастрофічний спад родючості ґрунтів. Ерозія охопила 80 % площ сільгоспугідь. Якщо Україна є однією з найбагатших країн Європи за якісним складом ґрунтів і біопродуктивністю угідь (земельний фонд становить понад 60 млн. га, з яких майже 70 % сільськогосподарських угідь, 32,5 млн. га припадає на ріллю), то дослідження показали, що середній вміст гумусу у ріллі зменшився з 3,2 % (124,8 т/га) до 1,6-1,8 % у 2004 році. Протягом останніх років, унаслідок орієнтації на швидкий, короткостроковий результат, повністю ігнорувалися вимоги сівозміни. Під соняшником, який, як відомо, виснажує землю, площі за останні десять років зросли на 80 %. На сьогодні близько 4,7 млн. га орних земель України деградовані і потребують відновлення родючості ґрунту [4].

У погоні за прибутком багато господарств зловживають застосуванням пестицидів, використовують нітрати та інші шкідливі хімікати для раннього дозрівання овочів і баштанних культур, результатом чого нерідко стає не тільки неякісна, але й небезпечна для здоров'я людини продукція.

Така ситуація йде в розріз з основною сільськогосподарською стратегією Євросоюзу. Щоб залишатися конкурентоспроможними за умов, коли Україна визначила курс на євроінтеграцію, вітчизняним аграріям необхідно вжити заходи щодо поліпшення екологічного стану сільськогосподарського виробництва.

Уже зараз можна стверджувати, що питання харчової безпеки матиме дедалі більше значення в економіці сільського господарства. Надалі стимул до прийняття "екологічно дружніх" систем землеробства, включаючи органічні технології, буде знижувати підтримку суто виробничих задач. Буде зростати і суспільна значущість сільського господарства.

Наочним прикладом для України можуть слугувати країни, що недавно приєдналися до ЄС або готуються до швидкого вступу. Найбільш поширеною програмою є підтримка "органічного" сільського господарства, що існує в п'ятьох країнах (Чехія, Угорщина, Литва, Польща і Словаччина), де запроваджено ландшафтно-орієнтовані заходи для малопримісних територій (МПТ). Більшість центральноєвропейських країн (Чехія, Угорщина, Польща, Словаччина, Словенія) надає значну підтримку господарствам на збиткових територіях у формі виплат, аналогічних таким для МПТ. Особливо підтримують господарства, що базують сільгоспвиробництво на кормових угіддях. Серед трьох країн Балтії на сьогодні тільки Литва ввела аналогічну програму.

Незважаючи на те, що Україна на сьогодні поки що не входить до складу ЄС, застосування таких інструментів, як участь у системі менеджменту довкілля й екологічного аудиту, може реально сприяти зниженню негативних впливів з боку вітчизняних підприємств на довкілля, насамперед завдяки повному і своєчасному їх виявленню, розробці адекватної екологічної політи-

ки, впровадженню системи менеджменту докільля і недопущенню завдяки цьому непрогнозованих впливів.

Також варто звернути увагу на План дій ЄС з біорізноманіття в сфері сільського господарства, з якого найбільш актуальними для вітчизняних виробників можуть бути:

- розвиток сільськогосподарського виробництва відповідно до екологічних стандартів, що враховують захист біорізноманіття;
- добровільне скорочення внесення хімічних речовин на сільськогосподарські угіддя;
- розвиток альтернативних (менш інтенсивних) систем господарства;
- екстенсивну скотарську систему і підтримку малоприсаєднаних територій;
- підтримку існування екологічної інфраструктури;
- використання екологічно безпечних технологій.

Величезний вплив на ці процеси може зробити створення широкої інфраструктури з переробки і маркетингу. Актуальним є розвиток менеджменту докільля і проведення екологічного аудиту. Але для виконання подібних заходів необхідні адекватні фінансові й адміністративні ресурси. Дуже важлива всебічна допомога сільгоспвиробникам, щоб вони цілком усвідомили важливість біорізноманіття та свою роль у його збереженні. Потрібно не тільки надати адекватну фінансову підтримку, але і забезпечити відповідне навчання та належне інформування сільгоспвиробників, а також створити достатні адміністративні можливості, навіть законодавчі.

Таким чином, на цей момент чітко визначилися деякі найбільш ефективні напрямки щодо інвестицій в екологію [5].

По-перше, це переведення виробництв на екологічно чисті і ресурсозберігаючі технології.

По-друге, фінансування дослідницьких робіт з пошуку нових технологій і матеріалів, які могли б замінити шкідливі хімічні сполуки або сприяти збереженню природних ресурсів.

По-третє, скерування грошових коштів інвесторів на розробку і використання технологій з утилізації і переробки відходів сільськогосподарського виробництва. На сьогодні це один з основних напрямків загальносвітової екологічної політики.

Вирішення цих проблем забезпечить раціональне збереження ресурсів і зменшення кількості шкідливих відходів, а в майбутньому стане ледь не найважливішим чинником конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на світовому ринку.

Висновки

Проаналізувавши екологічну ситуацію в сільському господарстві країн ЄС та України, ми можемо стверджувати, що вітчизняні аграрії дуже відстають у цьому питанні. В той час, як серед європейських виробників основною метою стає якість виробленої сільськогосподарської продукції, що забезпечується через екологізацію виробничих процесів, серед українських переважає орієнтація на швидке отримання доходів, навіть ціною погіршення стану навколишнього середовища.

Але фінансування програм розвитку менеджменту докільля й екологічного аудиту може реально сприяти зниженню негативних впливів з боку вітчизняних підприємств на докільля, насамперед завдяки повному і своєчасному їх виявленню, розробці адекватної екологічної політики і недопущенню завдяки цьому не прогнозованих впливів. Таким чином, підприємствам, котрі вже застосовують системи менеджменту докільля підприємств, не складно буде досягти загальних європейських стандартів.

З усього сказаного вище можна зробити висновок, що інвестиції в екологізацію аграрного сектора вже зараз є дуже перспективними, тому що тільки наближення до рівня природоохоронної діяльності до Європейських стандартів може зробити українську сільськогосподарську продукцію конкурентоспроможною на європейському та світовому ринках.

Література

1. Hoogeveen, Y.J., Petersen, E., Gabrielsen, P. Agriculture and biodiversity in Europe (STRA-CO/AGRI (2001)17).
2. The future of European Agriculture to 2010. Promar International, 1998.
3. A Sustainable Agricultural Policy for Europe. IFOAM, 2002.
4. Сиденко В. Аграрна реформа в Україні: досягнення і прорахунки. Дзеркало тижня on the web// <http://www.zerkalo-nedeli.com/nn/show/347/31370>.
5. Пособие для инвесторов. ЭСКО// Электронный журнал энергосервисной компании "Экологические системы" № 2, февраль 2003// <http://esco-ecosys.narod.ru/invest.htm>.

УДК 332.36

Здобувач О.З. Черніцький – Львівський державний аграрний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ВІД ДЕГРАДАЦІЇ

Висвітлено наукові підходи до оцінки еколого-економічних механізмів захисту земельних ресурсів від деградаційних процесів. Запропоновано застосування, поряд з традиційними методами, метод зіставлення капітальних витрат на будівництво постійно діючих елементів облаштування агроландшафтів із затратами на авторський нагляд за ними. Дослідження здійснено на прикладі Житомирської області.

Ключові слова: земельні ресурси, деградація земель, охорона земель, еколого-економічні механізми, Житомирська область.

Competitor O.Z. Cherpitsky – L'viv State Agrarian University

Efficiency of ecology-economic mechanisms of protection of land resources against degradation processes

Scientific approaches to an estimation of ecological economic mechanisms of protection of land resources against degradation processes are observed. Application alongside with traditional methods of a method of comparison of capital costs on construction of constantly acting elements of agrolandscapes construction with expenses for architectural supervision of them is offered. Research is carried out on an instance of Zhytomyr region.

Keywords: land resources, degradation of lands, land protection, ecology-economic mechanisms, Zhytomyr region.

Враховуючи значні кошти, які передбачені на створення і впровадження еколого-економічного механізму захисту земельних ресурсів від деградацій-